

הצלת לוט מסדום

להסכמתם המידית להתארח אצל אברהם, שאליו הגיעו כשליחי ה' וכמביאי בשורה לאברהם.

אמנם, באופן אירוני, דאגו אנשי העיר ללמד את המלאכים על אודות תרבות העיר גם בהיותם בביתו של לוט. הכתוב מדגיש שסביב ביתו של לוט נאספו "אנשי העיר / אנשי סדום / ...מנער ועד זקן / כל העם / מקצה" (י"ט, ד). חמישה כינויים שונים לאותו נושא הנאמרים ברציפות בפסוק אחד הם תופעה נדירה בתנ"ך, ודומה שכוונת הכתוב לפתור את השאלה בדבר מספר הצדיקים שבסדום: כל אנשי העיר, "מנער ועד זקן", העומדים בחוץ ומבקשים להתעלל באורחים שבאו אל לוט, נותנים מענה לשאלתו של אברהם בפרק הקודם "אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר?" (י"ח, כד)! לא חמישים צדיקים יש בעיר, אף לא עשרה; מספר הצדיקים שבסדום הוא כמספר אנשי הבית שדאגו לאורחים הזרים שנקלעו לעיר – ומניינם של הללו מועט מכדי להציל את סדום כולה.

ב. "ויזכר א-להים את אברהם"

אלא שעובדה זו מעמידה אותנו עתה בפני הפתעה גדולה – עצם הצלתו של לוט. מתוך הדיון בין ה' ואברהם על הפיכת סדום (פרק י"ח) נראה שאם לא יהיו עשרה צדיקים בתוך העיר תחרב העיר כולה, על צדיקה ורשעיה. והלוא זו הנחת היסוד של הדיון כולו: "האף תספה צדיק עם רשע?" (י"ח, כג)! אברהם הציע להציל את העיר כולה בזכות מיעוט הצדיקים שבה, ומאיך נדמה היה שה' מבקש להחריב את העיר כולה בעוון הרשעים שבה. מדוע, אם כן, הצילו המלאכים את לוט משנתברר כי אין די צדיקים בעיר?

דומה שבכתוב ישנן שתי סיבות שונות להצלת לוט – שתי סיבות הנראות במבט ראשון כנפרדות זו מזו, אך באמת הן קשורות בשורשן.

הסיבה הראשונה להצלת לוט אמורה במפורש בסיום התיאור של הפיכת סדום. לאחר הסיפור כולו אומרת התורה, במעין פרספקטיבה רחבה על ההתרחשות:

ויזכר א-להים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט (י"ט, כט).

על פי פסוק זה יש ללוט מעין 'זכות אבות' של אברהם, אף שאינו בנו הביולוגי (יש לזכור שלוט חי זמן רב כבנו המאומץ של אברהם ועלה אתו מחרן לארץ כנען). כישמעאל, שלמרות דחייתו מהיות ממשיך הברית עם ה' זכה אף הוא לברכה מכוח היותו יוצא חלציו של אברהם ("לגוי אשימנו כי זרעך הוא" [כ"א, יג]), כן גם לוט: על אף שנפרדו דרכיו מדרכי אברהם, עדיין זכותו של אברהם מגנה עליו. לפי סיבה זו, לוט כאישיות

א. בחינת סדום

בקריאה פשוטה נראה שהמלאכים המגיעים לסדום ממלאים שני תפקידים: הצלת לוט מזה, והחרבת העיר מזה (ועל כן דרושים שני מלאכים). ואולם, למעשה, יש למלאכים תפקיד ראשוני עוד יותר שלשמו נשלחו לסדום.

בתחילה החליט ה' "ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה, ואם לא אדעה" (י"ח, כא). הירידה הנזכרת כאן רומזת לסוג של בחינה ובדיקה; כביכול צריך ה' לירד משמי מרום אל סדום על מנת לבחון מקרוב את מצב העיר. הבנה זו של תכלית הירידה עולה כבר בחז"ל, שלמדו מכתוב זה כי אין לדיין לפסוק בדיני נפשות אלא בראיה (רש"י שם). היכן מתממש תכנון זה? מתי ירד ה' בפועל לסדום? התשובה לשאלה זו נעוצה בקריאת פרק י"ט כהמשך ישיר של פרק י"ח. לשון אחר, שליחות המלאכים לסדום היא בראש ובראשונה מבחן לעיר ובדיקת מצבה: אם ימצאו המלאכים עשרה צדיקים בתוך העיר – תינצל העיר כולה; אך אם לא ימצאו בה צדיקים – העיר תיחרב.¹

הגעת המלאכים לסדום מעמידה אפוא את הקורא במתח רב: כמה צדיקים יפגשו המלאכים? האם יהיה בכוחם להציל עיר שלמה?

לאור זאת ניתן להבין את אחד ההבדלים הבולטים בין ביקורם של המלאכים אצל אברהם (פרק י"ח) לבין ביקורם אצל לוט (פרק י"ט). לאחר שרץ אברהם לקראת אורחיו והשתחוה ארצה, הוא הזמין לאוהלו – "קח נא מעט מים ורחצו רגליכם" (י"ח, ד) – והמלאכים נעתרו להזמנתו ברצון: "ויאמרו כן תעשה כאשר דברת" (שם, ה). לוט משתחוה אף הוא בפני אורחיו ומזמין לביתו ("ולינו ורחצו רגליכם"), אך להזמנה זו מסרבים המלאכים בתוקף – "לא, כי ברחוב נלין" (י"ט, ב) – ואינם מתרצים לסור אל ביתו אלא לאחר שהוא 'מפציר בהם מאד' (שם, ג). חז"ל (בבא מציעא פז ע"א; בראשית רבה נ ד; והובאו דבריהם ברש"י על אתר) למדו מכאן ש"מסרבין לקטן [=לוט] ואין מסרבין לגדול [=אברהם]". אך למעשה הסיבה לסירובם של המלאכים להיכנס לביתו של לוט פשוטה בתכלית: וכי כיצד יוכלו לבחון את העיר ואת מספר הצדיקים שבה מתוך ביתו של לוט?! בדבריהם ללוט הם מדגישים כי מבקשים הם ללון ברחובה של עיר – "ברחוב נלין" – כלומר: במקום פומבי, שבו ניתן לבחון את תרבות אנשי העיר ואת אורחות חייהם. כל זאת בניגוד

1 גם פתיחתו של פרק י"ט מורה שסיפור זה הוא המשך ישיר למה שסופר קודם לכן: "ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער" (י"ט, א) – הכתוב מתייחס אל 'המלאכים', המיועדים לקורא ממפגשם עם אברהם.

זו, וכעת נראה שדווקא הוא זה שמתאמץ באופן מיוחד לקבל את אורחיו.

מתברר שגם אם לוט 'חיוור' מאברהם, עדיין יש לראות בהתאמצותו המיוחדת בקבלת האורחים מידה נפשית הראויה לכל שבח – בייחוד על רקע התרבות שבה חי ושבסביבתה פעל. יתר על כן, עצם ההשוואה לאברהם אומרת דרשני! עצם העובדה שהכתוב רומז כי יש לקרוא את הכנסת האורחים של לוט על רקע הכנסת האורחים שעל אודותיה קראנו בפרק הקודם – זו של אברהם – היא כשלעצמה לימוד זכות גדול על לוט. המדרש, שרש"י מביאו, רומז לקריאה זו: "מבית אברהם למד [לוט] לחזר על האורחים" (בראשית רבה נ ד; רש"י על י"ט, א).

וכיוון שהשווינו בין הכנסת האורחים של אברהם לזו של לוט, עלינו להשוות אף את תוצאותיהם של שני הסיפורים.

לקראת עזיבתם של אורחיו זוכה אברהם לבשורת הבן. במובנים מסוימים יש לראות זאת כשכר טוב על פעולתו, ממש כשם שבהפטרות הפרשה אנו קוראים על הבן שניתן לאישה השונמית בזכות הכנסת האורחים היתרה שנהגה עם אלישע ונערו. לשון אחר: לא רק מכוח ההבטחה האלוהית לאברהם בסיום הפרשה הקודמת (פרק י"ז) זכו אברהם ושרה לבן, אלא גם בזכות השתדלותם היתרה בהכנסת האורחים.

באופן דומה יש לקרוא גם את השתלשלות הסיפור על הצלת לוט. בשל טרחתו היתרה לרווחת אורחיו, שאותה עשה תוך הסתכנות באיבוד בנותיו ובסכנת נפשות של ממש, זכה לוט לשכר טוב – הצלתו מהעיר העומדת להיחרב. ה' חמל על לוט בגלל חמלתו שלו על הזרים שנקלעו לסדום. מן הסתם ידע לוט מה צפוי להם בעיר זו, ולשם הצלתם סיכן את נפשו; במובן זה הרוויח לוט את הצלתו שלו, כאשר התברר לו לפתע כי אותם זרים שהציל מאנשי סדום אינם אלא מלאכי ה', והללו השיבו לו כגמולו והצילוהו מגורלם של יתר אנשי העיר.

נמצא שלוט ניצל מסדום בגלל שתי סיבות שונות. ראשית – הוא ניצל בזכותו של אברהם, המגנה על כל משפחתו, ואשר די היה בה כשלעצמה להציל את לוט מתוך ההפכה. ברם, גם בזכות עצמו ניצל לוט: ראוי היה להינצל מגורל הרשעים, שהרי לא נמנה עמהם; במעשיו הוכיח לוט את צדקותו, וזכה להצלה.

ד. "אז ימלא שחוק פינו"

בשולי הדברים ברצוני לעמוד על תופעה מעניינת נוספת העולה מהשוואת שני סיפורי הכנסת האורחים. לאחר 'בשורת הגאולה' – הבן (לאברהם) וההצלה מהחורבן (ללוט) – מוצאים אנו בשני הסיפורים אנשים שאינם מאמינים לתוכן הבשורה, ובשני המקרים מתבטא חוסר אמונה זה בשורש צח"ק.

על בשורת המלאכים הגיבה שרה:

וַתִּצְחַק שָׁרָה בְּקִרְבָּהּ לְאָמֵר אַחֲרַי בְּלִתי הֵיטָה לִי עֲדָנָה וַאֲדֹנָי זָקֵן

(י"ח, יב).

גם לוט, הנושא את בשורת החורבן וההצלה לחתניו, לוקחי בנותיו, זוכה לתגובה של אי-אמון:

עצמאית אינו ראוי לפעולת החילוץ המיוחדת שנערכה עבורו, אך זיקתו לאברהם חזקה דייה לזכותו בהצלה.

עם זאת, נדמה שמסתתרת בכתוב סיבה נוספת להצלת לוט. יושם אל לב, כי בפסוק המזכיר את הצלת לוט בזכות אברהם מופיע שם א-לוהים, בעוד שיתר הסיפור כולו (הן תיאור חורבן סדום הן תיאור הצלת לוט) נאמר בשם הו"ה. דיון במשמעויות השונות של שמות הא-ל חורג מגבולות שיעור זה, ועסקנו בכך בהזדמנויות קודמות. לענייננו, מכל מקום, משמעות הדבר היא שייטכן כי ישנן שתי פרספקטיבות שונות להתרחשות המאורעות בזמן חורבן סדום, וגם אם בפסוק כט למדנו שלוט ניצל בזכות אברהם, ייתכן שרמוזה בסיפור פרספקטיבה נוספת. אלא שעל מנת להבין פרספקטיבה זאת עלינו לבחון את התנהגותו של לוט לאורך הסיפור, וליתר דיוק: את מצוות הכנסת האורחים שקיים במלאכי ה'.

ג. "בחמלת ה' עליי"

כידוע, תיאור קבלת המלאכים על ידי לוט מקביל בפרטים רבים לתיאור קבלתם על ידי אברהם בפרק הקודם. לעתים נראה שלוט יוצא 'חיוור' מהשוואה זו. כך, למשל, לעומת הסעודה המפוארת שערך אברהם – "לושי ועשי עגות... ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו" (י"ח, ו-ז) – מתוארת הסעודה שהכין לוט במילים הקצרות "ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו" (י"ט, ג). יש להודות כי אל מול העוגות ובן הבקר של אברהם נראות מצותיו של לוט מעט 'אנמיות'. ואולם, השוואה זו אינה הוגנת, שהרי אל אברהם הגיעו המלאכים "כחם היום" – בשעה שדרך בני אדם לסעוד – בעוד שאל לוט הגיעו "בערב", בשעה שדרך בני אדם לשכב לישון. המשתה שעשה לוט לאורחיו איננו אפוא דבר מקובל, ויש לראות בו השתדלות מיוחדת; ואף על תפריט המשתה אין להלין, שהרי שעה מאוחרת זו אינה כשרה עוד להכנת עוגות ובן בקר, ומה שדרוש בה באמת הוא סעודה קלה ומהירה, כדוגמת מצות.

באופן כללי יש לומר כי הכתוב מחזק בו-זמנית את שתי הטענות – הטענה בדבר עדיפותו של אברהם על לוט והטענה השוללת את קיומה של עדיפות שכזו – וגם אם נדמה לעתים שלוט אינו מכניס אורחים כאברהם, מיד אחר כך נראה שלוט למד מידה זו מאברהם בשלמות. הבה נשווה לדוגמה את המפגש הראשוני של אברהם ושל לוט עם המלאכים:

<u>לוט (י"ט, א)</u>	<u>אברהם (י"ח, ב)</u>
וירא לוט, ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה.	וירא, וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה.

בתחילה נדמה שהכתוב מרומם את דרכו של אברהם על פני זו של לוט, שהרי מול "וירץ לקראתם" של אברהם נאמר בלוט "ויקם לקראתם"; הריצה רומזת לפעילות מיוחדת ולהתאמצות יתרה של אברהם בהכנסת אורחיו. ואולם, מן ההיגד הבא מיד אחר כך מתקבל רושם הפוך: על אברהם נאמר "וישתחו ארצה", בעוד שבלוט נאמר "וישתחו אפים ארצה"; הוספת המילה "אפים" אצל לוט מלמדת על מאמץ מיוחד בהשתחויה

וְהִי כְּמִצְחָק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו

(י"ט, יד).

בניגוד גמור לכך יש לראות את צחוקה של שרה (בבניין קל!). זהו צחוק שיש מאחוריו הפתעה גדולה לאחר ייאוש רב-שנים, ואולי גם חוסר מודעות מלאה לכך שהדוברים הם מלאכי ה'; זהו צחוק שמידת הפליאה הרבה שבו תיזכר לעד בשמו של הבן – יצחק – ובכך ייזכר לעד כי אברהם ושרה זכו בבן, למרות גילם המופלג, בגלל צדקתם בהכנסת אורחים.

העמידה מול העל-טבעי, הנסי, קשה מאוד על גיבורי הסיפורים שלפנינו. ואולם, למרות הדמיון בין שתי התגובות הללו יש ביניהן גם הבדל גדול, והשוני מתבטא בראש ובראשונה בתוצאתו של אותו חוסר-אמון. ה' אמנם כועס על שרה בשל צחוקה, אך הגאולה האישית שלה ושל אברהם אינה מתעכבת או משתנה בעקבות צחוק זה; בסופו של דבר תלד שרה בן כאשר הובטח לה, ואז תדרוש היא עצמה את צחוקה מחדש: "צחק עשה לי א-להים, כל השמע יצחק לי" (כ"א, ו). חתניו של לוט, לעומת זאת, לא זכו להינצל מחורבן העיר הנורא; כאן הוביל הצחוק לטרגדיה נוראה, וחתניו של לוט נספו, עם בנותיו הנשואות להם, יחד עם שאר יושבי העיר הרשעה. מה פשר ההבדל הזה?

נדמה שבמקביל להשוואה רומזת התורה לפער גדול בין צחוקה של שרה לבין צחוקם של החתנים.

על שרה נאמר כי צחקה, דהיינו בבניין קל, שבו יש לשורש צח"ק מגוון רחב של משמעויות: צחוק של שמחה, צחוק של השתאות – או צחוק של לגלוג.

בין כך ובין כך אין הדבר דומה ללשון "מצחק" שנאמרה בתיאור תגובת החתנים. כאן מופיע השורש צח"ק בבניין פיעל, הופעה הבאה תמיד בהקשרים שליליים – ודי להיזכר בציחוקו של ישמעאל (כ"א, ט), שבעקבותיו ביקשה שרה לגרשו מן הבית,² או בחטא העגל, ששם נאמר על העם "ויקמו לצחק" (שמות ל"ב, ו).

כפי שהעלו מפרשים רבים, משמעותו הפשוטה של השורש צח"ק בבניין זה קשורה לפעילות מינית, כעולה מן הכתוב אצל יצחק ורבקה בגרר – "והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו" (כ"ו, ה) – וכעולה מן האמור אצל יוסף ואשת פוטיפר: "בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בל" (ל"ט, יז). לענייננו דבר זה חשוב ביותר. אמנם אין מסתבר לפרש את תגובת החתנים במובן המיני, שהרי ההקשר אינו מתאים לכך כלל. ואולם, עצם העובדה שהתורה בחרה לבטא את לעגם של החתנים ללוט ולבשורת החורבן שהביא דווקא בבניין זה (ולא בבניין קל, שימוש שהיה מתאים יותר), קושרת את חוסר אמונם לחטאם של אנשי סדום עצמם.

הסיפור שלפנינו מדגיש את העוולות שהתרחשו בסדום בתחום המיני, דבר הבא לידי ביטוי בתביעתם של אנשי העיר מלוט: "איה האנשים אשר באו אליך הלילה? הוציאם אלינו ונדעה אותם!"³ והנה, בחר הכתוב לנסח את לעגם של חתני לוט לדבריו אודות החורבן בשדה סמנטי המשותף גם לחטאם של אנשי סדום – שדה סמנטי של התחום המיני. בכך רומז הכתוב כי בחוסר אמונתם הזדהו למעשה חתניו של לוט עם אנשי סדום. חתניו של לוט צירפו עצמם לתרבותם ולגורלם של אנשי סדום, לפיכך אין הם זכאים להינצל.

2 וראה ברש"י שם: "מצחק – לשון עבודה זרה... דבר אחר לשון גלוי עריות... דבר אחר לשון רציחה...!"

3 שים לב לאירוניה: באמרם "ונדעה אותם" נכשלים בעצם אנשי סדום במבחן שהציב להם ה' "ארדה נא ואראה... ואם לא אדעה".

* כל הזכויות שמורות ליישבת הר עציון, תשס"ה *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי שלי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
